

Yttrande över Forskningskvalitetsutvärdering i Sverige - FOKUS

Nationella sekretariatet för genusforskning ser det som angeläget att ta ett nationellt grepp kring fördelningen av basanslaget utifrån ett kvalitetsdrivande utvärderingssystem. Vetenskapsrådets förslag på ett sådant system har flera intressanta ansatser. Vi anser dock att förslaget som helhet har vissa brister när det kommer till att fullfölja ambitionen att vara kvalitetsdrivande. Systemet bygger på en outvecklad och förenklad förståelse av centrala begrepp som riskerar att göra det godtyckligt.

Sammanfattningsvis ser de huvudsakliga invändningarna ut som följer:

Jämställdhet ges en för marginell betydelse i FOKUS. Det sidordnas på ett sätt som gör att övriga kvalitetsdrivande faktorer och utvärderingssystemet i helhet inte inkluderar ett genus- och jämställdhetsperspektiv. Jämställdhet mäts och förstås också på ett begränsat sätt. Det krävs en högre ambitionsnivå med fler kvalitativa analyser för att utvärderingssystemet ska ha en reell kvalitetsdrivande effekt.

Kvalitet är något som görs i olika vetenskapliga bedömningspraktiker, snarare än något som existerar som en objektiv realitet. Därför finns behov av att genomlysna och analysera vad utvärderingssystemets kvalitetsbedömningar får för effekter sett ur ett genus- och jämställdhetsperspektiv. Inte minst handlar det om att synliggöra de konsekvenser som betoningen av bibliometriska modeller får för akademins ojämställdhet och möjlighet till forskningsmässig förnyelse.

Tvärvetenskaplig forskning definieras inte i FOKUS, vilket riskerar att leda till att godtycke styr bedömningen både på panel- och lärosätetsnivå. Den faktiska användningen av begreppet tvärvetenskap bygger på en snäv förståelse som

missar mer radikalt disciplinkritisk forskning. FOKUS får, på grund av sin disciplinsstyrda struktur, svårt att hantera tvärande vetenskapliga ansatser som genusforskning. ”Genus” har heller inte tilldelats en huvudområdesbeteckning i förslaget.

Ojämslällldhet i akademien

Jämställdhet ges en för marginell betydelse i FOKUS. Det sidordnas på ett sätt som gör att övriga kvalitetsdrivande faktorer och utvärderingssystemet i helhet inte inkluderar ett genus- och jämställdhetsperspektiv. FOKUS vilar på en föreställning om att det går att hantera ”renodlade kvalitetsfrågor” bortom akademins ojämslälllda strukturer, något som vi ifrågasätter. Dessutom mäts och förstås jämställdhet på ett begränsat sätt. Det krävs en högre ambitionsnivå med fler kvalitativa analyser för att utvärderingssystemet ska ha en reell kvalitetsdrivande effekt vad gäller jämställdhet.

Ojämslällldhet är en grundläggande, strukturerande del av hur universitet och högskolor är organiserade, något som är mycket väl belagt i forskning. Det är en av få offentliga sektorer i Sverige som fortfarande domineras av män på höga positioner (det vill säga på professorsnivå). Arbetsdelning, karriärvägar, anställningsvillkor, sjukskrivningstal, publiceringsmönster, och meriterings- och bedömningssystem är ytterligare exempel på frågor som präglas av ojämslälllda villkor. Det påverkar verksamhetens utförande och kvalitet både direkt och indirekt. Konsekvenserna av ojämslällldhet och ojämlikhet sätter inte minst avtryck i form av skilda ekonomiska villkor för olika grupper inom akademien. Det får betydelse för vem som forskar, om vad, på vilket sätt och på vilka villkor.

Forskning av hög kvalitet förutsätter jämställda och jämlika villkor för forskning. Vi vet att nuvarande användning av basanslag för forskning förstärker den ojämslällldhet som den externfinansierade forskningen skapar.¹ Basanslag bör därför ses som en strategisk resurs i syfte att möjliggöra att forskare oavsett kön ges likvärdiga villkor. Att jämställdhet görs till en kvalitetsdrivande faktor i FOKUS ser vi därför som ett viktigt initiativ. Förslaget innebär dock på flera sätt en alltför begränsad förståelse av jämställdhet.

För det första ges jämställdhet en marginell betydelse. I FOKUS är jämställdhet en av fem kvalitetsdrivande faktorer, som tillsammans ska stå för endast 15 % av den bedömningen. Dessutom innebär preciseringen av de fem olika kvalitetsdrivande faktorerna att jämställdhet skiljs ut och sidordnas istället för att

---

¹ Statskontoret (2014). *Forskningsanslagen ur ett jämställdhetsperspektiv*. Stockholm: Statskontoret. Rapport 2014:47.

integreras som en central del i *allt* kvalitetsdrivande arbete. Det leder exempelvis till att den kvalitetsdrivande faktorn ”forskningens utbildningsanknytning” inte inkluderar något jämställdhetsperspektiv på statistik rörande ”fördelning av arbetstid på forskning respektive undervisning, inom respektive anställningskategori inklusive doktorander, på grundläggande och avancerad nivå” (FOKUS s. 39). Detta trots att fördelningen mellan undervisning och forskning visat sig vara en viktig pusselbit för att förstå kvinnor och mäns villkor och möjligheter i akademien. Att faktorerna avgränsats på detta sätt upprätthåller därmed en bild av att övriga faktorer (forskarutbildning och återväxt av unga forskare, samarbete och mobilitet inom akademien, internationellt och nationellt, samverkan och mobilitet utanför akademien, internationellt och nationellt samt forskningens utbildningsanknytning) inte har med jämställdhet att göra.

För det andra syns sidoordningen av jämställdhet också i en läsning av kvalitetsutvärderingssystemet i helhet. I FOKUS betonas att bedömningen av kvalitetsutvecklande faktorer (där jämställdhet inkluderas) ska ske separat från bedömningen av vetenskaplig/konstnärlig kvalitet. Det förväntas leda till att ”bedömningen av komponenten vetenskaplig/konstnärlig kvalitet [blir] mer renodlad och transparent” (FOKUS, s. 37). Vi menar att det är problematiskt att ett genus- och jämställdhetsperspektiv är frånvarande i resonemangen kring den del som utvärderingssystemet i huvudsak ska bedöma. Om jämställdhet - som förslaget menar - är att betrakta som en kvalitetsdrivande faktor bör detta perspektiv naturligtvis skrivas fram mer genomgående, snarare än i en avgränsad del av förslaget. I sin nuvarande utformning återskapar FOKUS därmed en föreställning om att det går att hantera ”renodlade kvalitetsfrågor” bortom akademiens ojämställda strukturer, något som vi ifrågasätter.

För det tredje är vi kritiska till hur jämställdhet mer konkret operationaliseras i förslaget. De mätbara uppgifter som förslaget inkluderar och premierar i bedömningen handlar enbart om könsfördelning med avseende på forskande och undervisande personal per anställningskategori, avlagda doktorexamina och doktorander (FOKUS s. 39). Jämställdhet görs därmed primärt till en statistisk uppgift om antal män och kvinnor inom respektive forskningsområde. Sådan statistik säger dock ingenting om hur fördelningen mellan forskning, undervisning och administration ser ut, vilka meriteringsmöjligheter som erbjuds för män respektive kvinnor, hur informella strukturer stödjer kvinnors och mäns akademiska karriärer på ett ojämnt sätt eller vilken kunskapsproduktion som premieras.

Ojämslällldhet inom akademien bygger på en komplex väv av orsakssamband som inte låter sig fångas av en enkel statistisk sammanställning av det slag som föreslås. Vi menar emellertid att FOKUS som utvärderingsinstrument har potential att utökas och rymma mer kvalitativa analyser kopplat till jämslällldhet. En sådan utvidgad inriktning vore lämplig inte minst med tanke på den satsning på jämslällldhetsintegrering av högskolor och universitet som Utbildningsdepartementet aviserat i 2016 års regleringsbrev.

Ett konkret förslag är att lärosätena utöver föreslagen statistik även åläggs att göra analyser ur ett genusperspektiv. Här skulle lärosätena identifiera strukturella hinder som missgynnar kvinnor inom olika vetenskapliga fält, samt redogöra för vilka åtgärder som planeras för att åtgärda detta. Analysen bör särskilt ta hänsyn till ackumulerad ojämställdhet baserat på 1) resursfördelning, 2) könsarbetsdelning och anställningsvillkor samt 3) informellt karriärstöd baserat på hierarkier inom den akademiska organisationen. En grundläggande utgångspunkt i dessa kvalitetsdrivande självutvärderingar bör vara att akademiska organisationer är en del av de sociala, maktimpregnerade strukturer som genomsyrar samhället.

Att mäta kvalitet

Kvalitet är något som görs i vetenskapliga bedömningspraktiker, snarare än något som existerar som en objektiv realitet. Därför finns behov av att genomlysa och analysera vad utvärderingssystemets kvalitetsbedömningar får för effekter sett ur ett genus- och jämslällldhetsperspektiv. Inte minst handlar det om att synliggöra de konsekvenser som betoningen av bibliometriska modeller får för akademins ojämställdhet och möjlighet till forskningsmässig förnyelse.

FOKUS centrala ambition är att vara kvalitetsdrivande. Vad som är kvalitet ska bedömarpaneler avgöra med underlag som bland annat baseras på bedömningar av spetsproduktion, lärosätenas egna beskrivningar, citeringsanalyser och sakkunnigutlåtanden. Mot bakgrund av den redan påpekade marginella position som jämslällldhet har i förslaget vill vi också mer generellt lyfta behovet av att genomlysa och analysera vad utvärderingssystemet i helhet får för effekter sett ur ett genus- och jämslällldhetsperspektiv. Kvalitet är inte något enkelt definierbart utan snarare något som görs. Bedömnings- och mätmetoderna får i sig konsekvenser för olika grupper och forskningsinriktningar inom akademien. Likaså spelar det roll hur bedömningsgrupper sätts samman och arbetar. Trots det är kvalitet genomgående är oproblematiserat i förslaget. FOKUS bör därför bryta

med ett a priori antagande om kvalitet, och istället aktivt hantera de konsekvenser som olika sätt att mäta och bedöma kvalitet på får.²

Ett exempel där en analys av dessa frågor är påkallad berör citeringsanalys, som är en av de metoder som i förslaget används för att mäta kvalitet. Även om hänsyn har tagits till hur olika ämnesområdens publiceringstraditioner ser ut, är förslaget inte tillräckligt långtgående i sin förståelse av akademien som social organisation. Bibliometri är långt ifrån den entydiga indikator som förslaget implicerar. När bibliometri utnyttjas för resursallokering görs det utifrån historiska meriter som per definition gynnar redan etablerade forskare. Det kan leda till att risktagande och nya forskningsmässiga språng försvåras. Sett utifrån ett jämställdhetsperspektiv får det också direkta konsekvenser för forskande kvinnor som är underrepresenterade i akademins översta skikt. Det är därför angeläget att frågan om bibliometri som grund för att bedöma vetenskaplig kvalitet genomlysas ur ett jämställdhets- och genusperspektiv.

Viktigt i sammanhanget är också att förstå att införandet av prestationsbaserade system baserat på bibliometriska indikatorer gör något med de som värderas. Enkelt uttryckt skapar det en incitamentsstruktur för lärosäten som riskerar att leda till att en viss typ av forskning premieras. Exempelvis kan det handla om att forskning som ryms inom ramen för vetenskapliga artiklar (som ger möjlighet till högre produktivitet), snarare än i monografier, uppmuntras. Det finns också risk för repetitiv publicering av snarlika resultat. Båda dessa aspekter – typen av forskning som lämpar sig för det korta artikelformatet och risken för upprepning snarare än utveckling och förnyelse – kan ses som hinder för kvalitetsutveckling i forskningen.

Hanteringen av tvärvetenskaplig forskning

FOKUS definierar inte tvärvetenskaplig forskning, vilket riskerar att leda till att godtycke styr bedömningen både på panel- och lärosätetsnivå. Den faktiska användningen av begreppet tvärvetenskap bygger på en snäv förståelse som missar mer radikalt disciplinkritisk forskning. FOKUS får, på grund av sin disciplinsstyrda struktur, svårt att hantera tvärande vetenskapliga ansatser som genusforskning. "Genus" har heller inte tilldelats en huvudområdesbeteckning i förslaget.

---

² För vidare diskussion kring jämställdhet och kvalitet, se exempelvis Bondestam, Fredrik & Grip, Louise (2015) *Fördelning eller förfördelning? Forskningsfinansiering, jämställdhet och genus – en forskningsöversikt*. Göteborgs universitet: Nationella sekretariatet för genusforskning. Forskningens villkor 2015:1.

Tvärvetenskaplig forskning har på ett förtjänstfullt sätt en synlig plats i FOKUS, med särordningar som till exempel möjligheten att använda konsultativ expertis för att säkerställa kollegial bedömning av tvärvetenskaplig forskning. Men – och detta är ett stort problem – ingenstans försöker förslaget definiera tvärvetenskaplig forskning på ett sätt som kan hjälpa panelerna att urskilja hur begreppet tvärvetenskap ska förstås. Istället lämnas detta över till lärosätetsnivå. Den oklara organisationen av vem som styr utformningen av bakgrunds-informationen innebär att godtycke riskerar att styra både på panel- och lärosätetsnivå, vad gäller hur tvärvetenskap definieras och hur den tvärvetenskapliga forskningen bedöms.

Så som begreppet tvärvetenskap används i förslaget kommer tvärvetenskaplighet att förstås som additiv, det vill säga som summan av olika discipliner. Med denna snäva användning riskerar forskning som utvecklas mot tvärvetenskaplighet på grund av kritik mot etablerade discipliners teorier och metoder osynliggöras. Denna viktiga aspekt av tvärvetenskap menar vi är dess främsta kvalitetsmärke.

Ytterligare ett konkret exempel på svårigheten att uppnå en hållbar lösning för bedömningen av tvärvetenskap inom ramen för FOKUS har att göra med hanteringen av genusforskning. ”Genus” har delats in i vetenskapsområdet Samhällsvetenskap och i forskningsområde ”S” tillsammans med sociologi, socialantropologi, etnologi och kulturstudier. Detta är i sig ett problem eftersom genusforskning bedrivs inom alla vetenskapsområden. Än mer problematiskt är det att ”genus” till skillnad från alla övriga ämnen i forskningsområde ”S” har inte tilldelats någon huvudområdesbeteckning (så som till exempel ”genusvetenskap”, ”genusstudier”). Det är anmärkningsvärt att gängse beteckningar, som finns tillgängliga både i SCB:s vetenskapsområdesindelning och på våra lärosäten, inte används.

Det är sammanfattningsvis lovvärt att Vetenskapsrådet lyfter fram den tvärvetenskapliga forskningen, men då expertis som rekryteras till bedömarpaneler är expertis just i kraft av sin meriterade disciplinaritet, ser vi det som väsentligt att tvärvetenskap närmare belyses, diskuteras och definieras, särskilt i processen av att vidarebeta modellen i pilotstudier. Likaså behöver förslaget inkludera huvudområdesbeteckningen ”genusvetenskap” alternativt vetenskapsområdesindelningen ”genusstudier”.

Beslut i detta ärende har fattats av Kerstin Alnebratt, efter utredning och förslag från Kajsa Widegren och Louise Grip.

Kerstin Alnebratt
Föreståndare

Kajsa Widegren
Forskningssamordnare

Louise Grip
Projektassistent